

Filološke i filozofske sastavnice glagoljičnoga pisma

Paulik, Dunja

Undergraduate thesis / Završni rad

2011

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:830976>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Preddiplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti

Dunja Paulik

Filološke i filozofske sastavnice glagoljičnoga pisma

Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Milica Lukić

Osijek, 2011.

1. Sažetak

Danas se u paleoslavističkoj znanosti većina znanstvenika slaže s tim da je upravo Konstantin Filozof još u IX. stoljeću sastavio glagoljično pismo. Da je Konstantin–Ćiril autor glagoljičnoga pisma, saznajemo iz njegova životopisa *Žitje Konstantina Ćirila*¹. S obzirom na njezinu filozofsku pozadinu, glagoljicu možemo promatrati iz više različitih aspekata. U ovome je radu glagoljica proučena na poljima filologije, grafolingvistike, gramatologije, matematike, geometrije, kršćanske te numerološke filozofije. Svako glagoljsko slovo ujedno je i znak, svaki je znak slika, a svaka slika svojevrstan je simbol. Postoji velik broj teorija o postanku glagoljice, a raspoređene su u tri velike skupine: egzogene teorije, endogene teorije i egzogeno-endogene. Među endogenim je teorijama, koje nam najviše koriste kada želimo istražiti ne samo filološku nego i filozofsku pozadinu nastanka glagoljičnoga pisma, najprihvaćenija i najsustavnija ona Vasila Jončeva. Također se puno dvoji o filozofskoj potkrepi značenja ili semantike brojeva koji stoje uz glagoljična slova. Danas pod pojmom *glagoljica* podrazumijevamo tri stvari: glagoljsko pismo, hrvatsko staroslavensko bogoslužje ili liturgiju i sve dokumente pisane glagoljicom². Nastala s ciljem sjedinjavanja onih koji su bili razjedinjeni, s ciljem prenošenja Radosne vijesti i Božje riječi, nije mogla imati ljepšega i veličanstvenijega povoda. S obzirom na to da su Hrvati jedini slavenski narod na čijemu se tlu glagoljica prvo duboko ukorijenila, a zatim ostala u uporabi sve do današnjih dana, trebali bismo ju naučiti više cijeniti jer ona je uistinu hrvatsko nacionalno blago.

Ključne riječi: glagoljica, Konstantin Filozof, filologija, filozofija, semantika

¹ *Žitje Konstantina Ćirila*, Magnae Moraviae fontes historici II., Universita J. E. Purkyně, Brno, 1967., glava 14.

² Darko Žubrinić. *Hrvatska glagoljica*, HKD sv. Jeronima, 1996., str. 14.

2. Uvod

Glagoljica. Glagoljica nije samo pismo, puki zbir slova. Glagoljica je ljubav. Glagoljica je duhovni entitet pretočen u materijalni – u slovo. Nastala iz strasti, ali i potrebe za lakšim sporazumijevanjem, ona je kolijevka hrvatske pismenosti i riječi. Rođeno u okrilju grčkoga kulturnoga kruga, to je pismo još od IX. stoljeća dio hrvatske kulturne baštine. Tako ne čudi da je ono, od svojega nastanka, predmetom proučavanja brojnih povjesničara, filologa i filozofa ovih zemljopisnih područja. Nije tek sâmo pismo, odnosno filološka instancija, nepresušan izvor čarolije koju stručnjaci uspijevaju u glagoljici stoljećima iznova pronalaziti već se iza njezina nastanka kriju dublji, filozofski i religijski, uzroci. Nije pogriješio Josip Bratulić kada je jedno od svojih poglavlja u *Leksikonu hrvatske glagoljice* nazvao GLAGOLJICA: PISMO, ZNAK, SLIKA jer glagoljica to uistinu i jest. Ona je pismo sastavljeno najistančanijim promišljanjima, pismo kojim je bilo pisano, pismo koje je tvorilo izgovorene riječi, a riječima proizišlima iz vlastitih misli tvorimo sliku o svijetu oko sebe i dajemo sliku o sebi svijetu u kojemu jesmo. Što bi moglo biti ljepše i važnije? Glagoljica je, prije svega, znak; pismo sastavljeno od znakova. Prema portalu *freedictionary*, definicija znaka bila bi sljedeća: *Something that suggests the presence or existence of a fact, condition, or quality*. Dakle, znak je ono što predlaže prisustvo ili postojanje činjenice, stanja ili kvalitete. Ono esencijalno u svemu. Svijet je, od svojega prazračea do današnjih dana, uvijek vrvio znakovima. Glagoljica je i slika. Ona je uistinu slika, a svaka slika govori više od tisuću riječi, dakle, svako glagoljično slovo vrijedi bar tisuću riječi... Nastavimo li dalje činjenično promišljati o glagoljici, shvatit ćemo da je njezina vrijednost uistinu neprocjenjiva. Prema tome, ne čudi što je upravo glagoljica predmetom proučavanja ovoga rada. Ukorijenjena na hrvatskome tlu, učena u hrvatskim samostanima, klesana u hrvatski kamen, svakako mora biti dijelom naših promišljanja.

3. Glagoljica kao filološka činjenica

3.1 Glagoljica – pismo

Filologija u širem smislu označava znanost koja se bavi proučavanjem jezičnih pojava, kako gramatičkih, tako i književnih. U užem smislu označava proučavanje gramatike. Međutim, s obzirom na to da sama riječ filologija potječe iz starogrčkoga jezika – φιλολογία (philologia), nameće nam se njezino izvorno značenje, a to je: *ljubav prema riječi*.

Proučavamo li glagoljicu kao filološku instanciju, moramo poći od činjenice da je ona uistinu pismo nastalo iz ljubavi prema riječi.

Nakon Maštaoca³ (Mesropa), koji je u V. stoljeću stvorio armensko pismo s namjerom odvajanja armenske crkve od grčke i sirske, Konstantin je Filozof prvi čovjek u povijesti kršćanskoga svijeta koji je usustavio pismo uređeno po vlastitom shvaćanju kulture, vjere i likovnosti.

Da je Konstantin-Ćiril autor glagoljičnoga pisma, saznajemo iz njegova životopisa *Žitje Konstantina Ćirila*⁴, povjesnu vjerodostojnost kojega je još 1843. dokazao ruski teolog Aleksandar Vasiljevič Gorski: *Uskoro mu se javi Bog, koji sluša molitve svojih slugu, i on odmah sastavi pismena i poče pisati evanđeoske riječi: >>U početku bijaše Riječ, i Riječ bijaše kod Boga, i Bog bijaše Riječ...<< itd.*

Druga misao jest da je Konstantin-Ćiril sastavio pismo Slavenima (*Slověne*). Međutim, što točno znači riječ *Slověne*, dalo bi se polemizirati. Najčešća tumačenja donosi Josip Bratulić u svojem *Leksikonu hrvatske glagoljice: Mnogi su iskonoslovi (etimolozi) pokušali riješiti zagonetku riječi Slověne. Ima svakojakih tumačenja. Evo najčešćih: >>koji žive uz rijeke<<, >>koji su slobodni ljudi<<, >>koji su bogati<<, >>koji su slavni<<, >>koji žive na obrađenoj zemlji<<, čak >>lijenčine<<*⁵ itd. Dakle, tumačenja su mnogobrojna, ali s obzirom na to da smo uistinu narod

³ Armenac Maštaoc (Hasik, 361. – Valarsabad, 441.), armenski redovnik, teolog i jezikoslovac. Izumitelj armenskoga pisma, time napravio odlučujući korak u jačanju Armenske crkve, vlasti Kraljevine Armenije te integraciji Armenaca raštrkanih po Kraljevini, Bizantskom i Perzijskom Carstvu.

⁴ *Žitje Konstantina Ćirila*, Magnae Moraviae fontes historici II., Universita J. E. Purkyně, Brno, 1967., glava 14.

⁵ Josip Bratulić. *Leksikon hrvatske glagoljice*, Minerva, Zagreb, 1995., str. 9.

koji voli pretjerivati kada je u pitanju samohvala, rekla bih – nijedno od ponuđenih nije najvjerojatnija mogućnost. Najlogičnije je potvrditi promišljanje etimologa Petra Skoka. Skok, pak, etimološki dolazi do zaključka da *Slověne* znači *oni koji slove*, koji govore, koji se jezikom međusobno razumiju. Sveta Braća, Ćiril i Metod, pošavši u misiju među Slavene, željeli su im donijeti svjetlo Riječi Božje, Logosa. Za tu su se svoju misiju borili u Moravskoj, Veneciji, Rimu i Panoniji (Slavoniji)⁶. To je svjetlo preneseno na Istok, a naši su glagoljaši ti koji su zaslužni što je ono sačuvano na hrvatskome tlu stoljećima. Konstantin je Filozof bio toliko osviještena, plemenita duha i bistre misli da je, tek nadahnut nekom višom silom, odlučio sastaviti jedinstveno pismo koje će razdvojene ljude ponovno spajati. Taj se zaključak laiku nameće kao najlogičniji odgovor na pitanje *zašto*. S obzirom na to da Grci već u IX. stoljeću u svome alfabetu više nemaju i ne upotrebljavaju glas B koji označava Boga, već to Β, umjesto *beta*, čitaju kao *vita*, a ideja je za glagoljicu začeta još u IX. stoljeću u ozračju grčkoga kulturnoga kruga, ne čudi što je Konstantin, produhovljena i učena osoba, odlučio svoj naum provesti u djelo jer grčkim pismenima riječ Bog nije mogla biti pismeno ostvarena. Tako i Ćrnorizac Hrabar⁷ postavlja u svome Zapisu retoričko pitanje: *Ta kako se može grčkim pismenima dobro pisati: Bog, ili život...ili drugo njima slično?*

U znanosti je bilo i mišljenja o tome da je ćirilica puno starija od glagoljice, no te su sumnje, dakako, otklonjene. Evo i povijesnoga primjera – pismo je ovo Ivana Kukuljevića Sackinskoga upućeno Pavlu Jozefu Šafariku davne 858. godine:

Odgovor 9. maja 858.

Visokoštovani gospodine!

Vaše najnovije djelo o Glagolici obradovalo nas je ovdie u najvišem stepenu. Mi smo već odavna slutili, dapače oslanjajući se na našu prastaru tradiciju, uvjereni bili da je glagolica staria od tako nazvane cirilice, ali Viste podali mislima rječ i živo slovo, i teško da će se tkogod sad već usuditi protivne misli biti.⁸

⁶ Josip Bratulić. *Leksikon hrvatske glagoljice*, Minerva, Zagreb, 1995., str. 7.

⁷ Ćrnorizac Hrabar bio je srednjovjekovni bugarski pisac iz Preslava (kraj IX. i početak X. stoljeća). U svome jedinom djelu „O pismenima“ („O slovima“) ustaje u obranu glagoljice pred grčkim alfabetom, napominjući da su se Slaveni, prije pokrštavanja, crtama i rezovima služili i za vraćanje i za pisanje.

⁸ Ivan Pederin. *Pisma Ivana Kukuljevića Sackinskog...* Croat. Slav. Iadert. iii (2007.), 231. – 260.

Glagoljica je pismo kojim se Hrvati služe već više od tisuću godina. Njome su se pisali, kako staroslavenski tekstovi hrvatske redakcije – osobito crkvene bogoslužne knjige, tako i hrvatsko(crkveno)slavenski tekstovi najrazličitijih namjena⁹. Ona je hrvatsko nacionalno pismo i ima sasvim posebno mjesto u hrvatskoj kulturi. Unatoč tome što se prostor Ćirilovu pismu, glagoljici, suzio na Istru, Kvarnerske otoke, Liku i Krbavu, Zadar i njegovo zaleđe do Splita, uključujući, na poseban način, i Poljica (u liturgijskoj uporabi), glagoljica je snažno prisutna u hrvatskoj duhovnosti i kulturi od X. stoljeća do kraja XVI. stoljeća, a potisnutim životom čak do naših dana¹⁰. Prva hrvatska tiskana knjiga (*Misal*, 1483.) tiskana je glagoljskim slovom. Prva tiskana početnica (Venecija, 1527.) također je izišla na glagoljici. Tako nije slučajno da su prvi poznati hrvatski stihovi pisani glagoljicom. Glagoljica se nije ograničila samo na prostor današnje Hrvatske nego je bila u uporabi i u Moravskoj, Češkoj, Panoniji, Bugarskoj, Makedoniji i Bosni. Ima i dokaza da su se i u Rusiji u prvo vrijeme crkveni tekstovi prepisivali iz glagoljskih matica¹¹, ali se tijekom XII. stoljeća prestala koristiti u svim spomenutim zemljama osim u Hrvatskoj. U XIV. je stoljeću u Češkoj bilo pokušaja da se oživi uz pomoć hrvatskih glagoljaša. Kada se pojavljivala na drugim prostorima, uvijek je to bilo vezano uz djelatnost hrvatskih glagoljaša¹². Prema tome, zaobići glagoljicu u proučavanju hrvatske pismovne i književne povijesti te historiografije općenito, osim što je neshvatljivo, u svakome je slučaju i neprihvatljivo. Na našem tlu glagoljica je bila u svakodnevnoj uporabi od IX. do XIX. stoljeća. Danas pod riječju *glagoljica* podrazumijevamo tri stvari: glagoljsko pismo, hrvatsko staroslavensko bogoslužje ili liturgiju i sve dokumente pisane glagoljicom¹³. Naziv *glagoljica* po prvi se put javlja tek u XVII. stoljeću, u talijanskome pismu pisca i franjevca Franje Glavinića (1585. – 1659.) rimskoj Propagandi 11. siječnja 1626. godine¹⁴.

⁹ Vladimir Čepulić. *Baščina*, broj 1.

¹⁰ Josip Bratulić. *Leksikon hrvatske glagoljice*, Minerva, Zagreb, 1995., str. 5.

¹¹ Anica Nazor. *Ja slovo znajući govorim...*, Zagreb 2008., str. 14.

¹² Stjepan Damjanović. *Glagoljica u Hrvatskome leksikonu*, Naklada Leksikon, Zagreb 1996., I. svezak, str. 384.

¹³ Darko Žubrinić. *Hrvatska glagoljica*, HKD sv. Jeronima, 1996., str. 14.

¹⁴ Stjepan Damjanović. *Glagoljica u Hrvatskome leksikonu*, Naklada Leksikon, Zagreb 1996., I. svezak, str. 384.

Sama riječ *glagoljica* ima korijene u staroslavenskoj riječi *glagolati*, što znači *govoriti*. U starijoj se literaturi čak koristio i pojam *glagoljskoga jezika*¹⁵. O nekada cvatućoj glagoljskoj kulturi danas nam svjedoče tisuće dokumenata iz crkvenoga, administrativnoga i komunalnoga života. Tako su iz zlatnoga doba glagoljice očuvani misali, brevijari, liturgijski rituali, hagiografska djela, apokrifne priče, zakoni, statuti, urbari, natpisi, matrikule, zapisnici općinske administracije, matične knjige rođenih, vjenčanih i mrtvih, pa i drugi spisi. Glagoljica, koja se na početku zapisivala rukom, svojom originalnošću i lakoćom uporabe probila se i u tiskani oblik.

Dakle, glagoljica jest pismo sastavljeno, kao i svako drugo, od pismena ili slova. Ali razlog njezina opstanka leži u lakoći uporabe i prosvjetljenosti Konstantina Filozofa koji je, osim teorijskoga znanja o pismima, imao i duhovno znanje i dar prenošenja istoga svojim suvremenicima da bi glagoljica opstala u svoj svojoj ljepoti do današnjih dana. Svako glagoljično slovo ne samo da je slovo već je i znak i brojčana oznaka. A svaki znak nije samo znak već je i slika. Slika s posebnom umjetničkom vrijednošću. O tome će biti riječi u nastavku teksta.

Slika 1. Bašćanska *Staza glagoljice* na otoku Krku, glagoljično slovo *L*.

¹⁵ Ivo Prodan. *Je li glagoljica pravo svih Hrvata*, Zadar, 1905., str. 27.

3.2 Glagoljična pismena – znakovi ili slike?

Ruski lingvist N. S. Trubeckoj smatra da je glagoljica u početku imala 38 znakova te je pokrivala sve vrijednosti tisućica (1000–9000)¹⁶. Primjerice, točno 38 znakova imaju Kločev glagoljaš, Minhenski i Pariški abecedarij te Praški odlomci. Glagoljica nije tek obično pismo čija su slova predstavljala isključivo pismena, svako glagoljično slovo poseban je znak koji simbolizira određeno logičko i filološko rješenje, a svaki je znak posebna slika i ujedno oznaka određenoga broja.

Konstantin je Filozof svakomu slovu dao ime, a to je, pak, ime uvijek bilo od posebnoga značaja za shvaćanje cijeloga pisma i ideje o njegovu stvaranju. Prvo slovo azbuke jest *az*. U prvotnoj je glagoljici, tzv. protoglagoljici, to bio križ, a križ je, kao što znademo, simbol kršćanstva i vjere, žrtve Isusa Krista. Drugo je slovo glagoljice *buky*, što u njemačkome znači knjiga (*Buch*), a u slavenskome pismena, slova.

Prvotno je na mjestu riječi *buky* stajala riječ *Bog*, a da se, prema jednoj od Deset Božjih zapovijedi Božje ime ne bi izgovaralo uzalud, na što je Konstantin također mislio, zamijenjeno je riječju *buky*, koja može značiti i Sveto Pismo, Bibliju, Božju poruku. *Buky*, slovo sastavljeno od triju crta, tri prsta koja znače Trojstvo s trokutom ispod, simbolizira Boga i neraskidivu vezu Oca, Sina i Svetoga Duha.

Konstantin se pri stvaranju slovnih znakova za glasove slavenskoga jezika služio teološkom simbolikom i geometrijskom logikom kruga, trokuta i četvorine¹⁷. Krug, trokut i četvorina ili kvadrat tri su glavna geometrijska lika kojima se u mnogim kulturama, religijama, učenjima i znanosti tumači cjelovitost univerzuma i pojavnost svijeta. Takvo je tumačenje prvi objavio finski slavist Georg Černohvostov, a do danas je ostalo najuvjerljivije među svim teorijama o genezi glagoljičnoga pisma.

Osim što sadrži dublje filozofsko značenje, o čem ću više pisati u drugome dijelu ovoga rada, svako je glagoljično slovo ujedno i znak za određeni broj.

U religiji je slika idol ili ikona. U filozofiji je slika shvaćanje neke ideje. Svako je glagoljično slovo shvaćena ideja, to jest slika za sebe. Glagoljična su pismena sastavljena od niza crta, geometrijskih oblika, a svaki od tih oblika i sâm daje sliku. Križ, kvadrat, krug i trokut jesu slike.

¹⁶ Darko Žubrinić. *Hrvatska glagoljica*, HKD sv. Jeronima, 1996., str. 27.

¹⁷ Frane Paro. *Glagoljska početnica*, Rijeka, 1995., str. 4.

Njih ne možemo napisati, već ih slikamo. Postoje u glagoljičnome pismu slova koja su slična, postoje slova koja su zrcalno samo obrnuta (primjerice, slovo S i slovo I), ali ne postoje jednaki znakovi za različita slova. Glagoljsko S stilizirano je prije mnogo godina u obliku sove¹⁸. To nije slučajno: glagoljsko se S sriče kao *slovo*, a *slovo* ima značenje *riječ* ili *logos*, pa i *mudrost*. Mudrost je u grčkom jeziku označena riječju *sofia* koja također počinje slovom S. Svaki je glas označen drugačijom slikom koja je pomno sastavljena tako da, opet, svaki njen dio ima svoje značenje i filološko te filozofsko pokriće. Ništa u glagoljici nije slučajno.

Prema tome, glagoljična su pismena i jezični znakovi i slike jer je svaki znak slika, a svaka slika ima određeno značenje. Dalo bi se govoriti o velikoj umjetničkoj vrijednosti glagoljičnoga pisma jer ono je dio genijalnoga uma koji je, jasno, morao imati i znanje i smisao za umjetnost. Sastaviti takvo pismo nije bio nimalo lak zadatak jer svako je slovo savršena cjelina koja ima pokriće u likovnosti, filologiji, filozofiji, gramatologiji, grafolingvistici, pa čak i u religijskim ideologijama.

Slika 2. Glagoljica u grafičko-dizajnerskome izdanju Nikole Đureka

¹⁸ Darko Žubrinić. Panoptikum, *Glagoljski brojevi*, MiŠ, broj 11.

3.3 *Abeceda i azbuka – filološke sličnosti i razlike*

Red pojedinih slova u pismu nazivamo, ovisno o slijedu slova u paradigmatskome nizu, *alefbetom, alfabetom, abecedom* ili u glagoljici (a tako je i u ćirilici) *azbukom*.

Red glasova u azbuci razlikuje se od sadašnje hrvatske abecede po broju znakova, po redosljedju i po pojedinim glasovima. Prvi je dokaz za glagoljsku azbuku takozvani *Münchenski abecedarij* s početka XII. stoljeća. Zapisan je rukom na posljednju stranicu latinskoga kodeksa iz XI. stoljeća. Azbuka je tu zapisana dvojako, na ćirilici i na glagoljici, s tim da ćirilična ima 38 slova, a glagoljska 39. Juraj iz Slavonije zapisao je takozvani *Alphabetum chrwaticum* na prazne listove latinskoga rukopisa. Njegov abecedarij počinje križem (*cris*) i završava amen-om i znakom za skraćivanje. Boraveći u Parizu, Juraj iz Slavonije okuplja oko sebe i druge Hrvate, među kojima možemo istaknuti Pavla iz Krbave koji je u istome latinskome kodeksu zapisao ćiriličnu azbuku s nekim od glagoljskih znakova, a za usporedbu je dodao latinski, hebrejski, arapski i grčki alfabet.

Glagoljska azbuka sadrži 32 do 39 slova i znatno se razlikuje od suvremene hrvatske abecede. Krajem XX. stoljeća u mnogim se knjigama glagoljska azbuka predstavlja s 32 znaka, iako ih je u prošlosti, kao što je već spomenuto, bilo i više. Sadašnji hrvatski jezik ima 30 slova. Od toga tri slova pišemo pomoću dvaju znakova. Druga velika razlika postoji u slovoredu. Suvremeni hrvatski abecedarij počinje slovima *a, b, c, č, ć, d, dž, đ...*, a glagoljski red slova počinje slovima *a, b, v, g, d...*

Svako glagoljsko slovo ima svoj naziv, a većina naziva ima i leksičko značenje. U suvremenoj hrvatskoj abecedi svako je slovo jednakoga naziva kao i glas kojemu daje ime i pisani oblik.

Sastavljene jednakim povodom, abeceda i azbuka razlikuju se u svojoj ideologiji i umjetničkoj vrijednosti, ali imaju jednak cilj – komunikacijom spojiti razdvojene, umanjiti razlike, izgladiti nesporazume, posvađati se, ali i voljeti.

4. Glagoljica kao filozofska činjenica

Glagoljica je bila dragocjena posuda koja je čuvala narav jezika, i u ćirilometodsko vrijeme i poslije među Hrvatima¹⁹.

Ako glagoljicu gledamo ne samo kao pismo već i kao umotvorinu koja ima svoje korijene u filozofskim i religijskim ideologijama, otvara nam se sasvim novo područje koje možemo istraživati.

Već smo ustvrdili da su glagoljična slova imenovana, međutim manje je poznato da ta imena slova daju smislenu poruku pa *az buky vede glagolj dobro est živetj želo zemli* (dakle nazivi za početak azbuke: *a, b, v, g, d, e, ž, ž, z*) poručuju: *ja koji znam slova govorim da je dobro živjeti na zemlji*²⁰. Poruka je posve kršćanska, u skladu sa svjetonazorom tvorca glagoljice Konstantina Filozofa čiji nam nadimak *Filozof* kazuje da se uspješno bavio filozofijom, koju je tada predavao na najvažnijoj školi na Istoku – Magnauri²¹. I sâm Konstantinov nadimak – *Filozof* nameće nam proučavanje glagoljice s toga stajališta.

Slika 3. Sveta Braća – Ćiril i Metod; s lijeve je strane Konstantin

¹⁹ Josip Bratulić. *Leksikon hrvatske glagoljice*, Minerva, Zagreb, 1995., str. 5.

²⁰ Isto, str. 14.

²¹ Jasna Horvat, Slaven Lendić, Nives Tomašević. *Semiotički marketing Konstantina Ćirila Filozofa*, Libellarium II, 2009., 161. – 168.

4.1 Glagoljica u ozračju kršćanske filozofije

Po svojem obliku i sâmo pismo – glagoljica – odaje da ju je sastavio kršćanin: njezino prvo slovo *az* nije drugo do stilizirani križ, a pismo je prepuno trokuta (simbol Trojstva, - *jat* npr.) i kružića (simbol Božje savršenosti, - *m* npr.). Konstantin se Filozof u svojem životu često pozivao na Božju riječ i bio je vođen čistim kršćanskim svjetonazorom. To potvrđuje i Stjepan Damjanović, objavljujući u svome *Slovu iskona* ilustrativan citat iz Konstantinove rasprave s akvilejskim svećenstvom, u kojoj odlučno brani uporabu narodnoga jezika u liturgiji. Damjanović u ovome citatu vidi mogući *moto* za sastavljanje tako kompliciranoga i produhovljenoga pisma: *Ne daje li Bog kišu svima jednako? Ili zar sunce ne sija svima? Ne dišemo li zrak svi jednako? Kako vas nije sram odrediti samo tri jezika i svim drugim narodima i plemenima željeti da ostanu slijepi i gluhi?*²²

Koliko je Konstantin razmišljao o Bogu, govori i činjenica da je početno B kao *Bog* zamijenio s *buky*, želeći otkloniti mogućnost izgovaranja imena Božjega uzalud, što je nepobitan dokaz postojanja kršćanske ideologije u samome pismu.

Da je glagoljica pismo sastavljeno od posebnoga sustava znakova, neizbježno postignutoga kroz kreativnu igru, dokazuje i Jasna Horvat svojim romanom *Az*. Ideja kreacije glavna je tema romana, prezentirana kroz priču o Konstantinu Filozofu i njegovoj kreativnoj igri rezultat koje je hrvatsko pismo glagoljica. Radi se o sustavu znakova višestruke simultane kodiranosti – slovne, brojevnice i simboličke – ali i pismu koje izravno korespondira s kršćanskom religijom, čiji znakovi svoju usustavljenost ne duguju samo ludičkom impulsu ljudske kreativnosti već i dubokoj saživljenosti s temeljnim kršćanskim ideologemima²³. *Utkati Boga u riječ i jezik*²⁴, od toga napraviti Kreaciju te sve zaogrnuti u projekt igre – osnovna je ideja koju iščitavamo kroz perspektivu Konstantina Filozofa, glavni lik romana *Az*.

Osnovni znakovi Ćirilova pisma jesu: trokut, što označuje Sveto Trojstvo, kružnica, što označava puninu Božanstva i križ, što označava Krista i Njegovu muku²⁵.

²² Stjepan Damjanović. *Slovo iskona*, Matica hrvatska, Zagreb, 2004.

²³ Andrijana Kos-Lajtman. *Glagoljicom kodirana numeričko-simbolička kombinatorika u romanu Az Jasne Horvat*, Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek u Čakovcu.

²⁴ Jasna Horvat. *Az*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2009., str. 16.

²⁵ Josip Bratulić. *Leksikon hrvatske glagoljice*, Minerva, Zagreb, 1995., str. 12.

Kao što znademo, postoje dva temeljna tipa glagoljice²⁶ – obla i uglata. Protoglagoljica se pretežno sastojala od trokuta i kružnica. Tek kasnije se glagoljsko pismo, po uzoru na latinsko, ali i na romanički stil gradnje (arhitekture), smjestilo između dviju crta te je postalo uglato. Zanimljiva je činjenica da se i svaka sintagma, kako kaže Bratulić, sastoji od triju riječi, pa se ponovno susrećemo s brojem tri koji znači *Trojstvo* i *savršenost*. *Đerv* je jedno od najrjeđih glagoljičnih slova, pa tako i najrjeđih glasova, a nalazi se u riječi *evangelie* i ima brojnu vrijednost trideset.

Slovo S ima oblik obrnutoga slova I, kojim počinje riječ *Isus*. U kršćanskoj filozofiji svetoga Ivana Evanđelista slovo je *Riječ*, *Logos*, a *Riječ* je *Druga Božanska Osoba* – Krist. Prema kršćanskome poimanju povijesti, nova povijest ili povijest spasenja nastupa onda kada *Slovo*, *Logos*, *Druga Božanska Osoba* postane čovjekom. Glagoljično napisano, *slovo* i *Isus* sastoje se od istih elemenata. Na koliko je sitnica morao Konstantin paziti da bi pismo bilo istančano do savršenstva, a ipak je u tome uspio!

Ovo je pismo, u kojem svako slovo ima prepoznatljivo ime, a sva slova zajedno čine povezanu poruku, sudeći po *Žitju* i po uvjerenjima Crnorisca Hrabra, Slavenima dao sveti čovjek kojega je nadahnuo Bog. Postoji i legenda koja kaže da je pismo sastavio sâm Bog, a po Ćirilu ga je poslao Slavenima. Ta je legenda pronašla svoje uporište u povijesnoj misiji Svete Braće jer su u svetost same glagoljice vjerovali svi Ćirilovi i Metodovi učenici i sljedbenici²⁷.

Horvat, Lendić i Tomašević, proučavajući mogućnost postojanja marketinške niti u Konstantinovu radu, potvrđuju: Njegova nastojanja u promoviranju kršćanske ideologije u formi novog pisma – glagoljice – sukladna su mnogim današnjim poimanjima vizualne kulturne komunikacije²⁸.

I Frane Paro će, kao i mnogi drugi koji su se usudili dirnuti u srž glagoljičnoga pisma i tajnu njegova postanka, zaključiti da je Konstantin-Ćiril odlučio glagoljski azbučni niz započeti znakom križa upravo jer je križ centralni simbol kršćanstva i žrtve Isusa Krista²⁹. Paro se,

²⁶ Neki autori (Marica Čunčić) govore i o trokutastoj glagoljici.

²⁷ Josip Bratulić. *Leksikon hrvatske glagoljice*, Minerva, Zagreb, 1995., str. 14.

²⁸ Jasna Horvat, Slaven Lendić, Nives Tomašević. *Semiotički marketing Konstantina Ćirila Filozofa*, Libellarium II, 2009., 161. – 168.

²⁹ Frane Paro. *Glagoljska počemica*, Rijeka, 1995., str. 6.

također, usuđuje tvrditi da je Konstantin zasigurno dobro poznao *Knjigu Otkrivenja* i rečenicu *Ja sam alfa i omega* pa je svoj sustav pismena osmislio kao cjelinu između A i O, između križa, znaka Krista i kruga, znaka Božje savršenosti i potpunosti.

Eduard Hercigonja se u svojoj knjizi *Tisućljeće hrvatskoga glagoljaštva*³⁰, u prvome dijelu *Glagoljaštvo i glagolizam u ranome srednjem vijeku*, bavi povijesnim okvirom procesa inkulturacije vrednota kršćanske duhovnosti Hrvata, dovodeći tako u izravnu vezu glagoljično pismo na tlu Hrvata s općom kršćanskom filozofijom.

Kada se govori o postanku glagoljice, potrebno je spomenuti i dr. sc. Marka Japundžića, svećenika, franjevca, teologa i filologa, jednoga od naših najboljih poznavatelja glagoljice. On pobija vladajuću teoriju koja glagoljicu usko povezuje s kršćanskom filozofijom i smatra da je glagoljica nastala prije Ćirila i Metoda i da su na ove današnje prostore Hrvati došli kao kršćani s već ustrojenim crkvenim bogoslužjem i glagoljicom. Treba dopustiti mogućnost da je u pravu, a to onda baca posve novo svjetlo na ulogu našega naroda u stvaranju europske povijesti. S obzirom na to da je Konstantin Ćiril Filozof svoj cjelokupni život posvetio Bogu i prenošenju Božje riječi, ne čudi što svi proučavatelji glagoljskih pismena prvo posežu za kršćanskom filozofijom uspoređujući ih s kršćanskim simbolima. Međutim, svi su ti simboli i dijelom geometrije, odnosno grčke znanstvene misli o matematičkom ustroju svijeta/svemira pa ne možemo ne zaći i u područje te znanosti.

³⁰ Eduard Hercigonja. *Tisućljeće hrvatskoga glagoljaštva*, Hrvatska sveučilišna naknada, Zagreb, 2009.

4.2 Glagoljica – plod geometrijske igre i kršćanskoga nauka

Pogledamo li bilo koje od slova glagoljične azbuke, ne može nam promaći njihova geometrijska točnost i ljepota.

Marica Čunčić i Maša Burić, u jednome od svojih radova o učenju glagoljice³¹, navode kako je jedna od najvažnijih karakteristika svakoga pisma stupanj raznolikosti pojedinih slova. Čunčić i Burić tvrde da se slova unutar pisma moraju razlikovati kao što se razlikuju fonem i jezik, a koje pismo prenosi vizualnim oblikom. Ta se razlika, po njihovome mišljenju, postiže na grafičkoj i geometrijskoj razini, a od posebne je važnosti geometrijska jer što se veća distinktivnost između slova postigne na tome planu, to se brže odvija učenje, odnosno prepoznavanje slova u pamćenju. Sudeći po glagoljskim pismenima, Konstantin je Filozof morao biti izvrstan poznavatelj geometrije.

Ogledni primjer geometrije kvadrata i njegovih devet točaka možemo naći u zaglavnom listu Sinajskoga euhologija – osam petlji dviju širokih vrpce konstruirano je u kvadratu znalačkom uporabom šestara. Metodu stvaranja likovnih konfiguracija (slovnih likova), tvrdi Frane Paro, Konstantin nalazi u trinitatnoj igri mlin (njem. Mühlespiel, engl. nine-men's morris; igra potječe iz Staroga Egipta)³². Drevni su kršćani u toj igri prepoznali elemente štovanja Svetoga Trojstva pa je igrati upravo tu igru bilo dopušteno čak i na mjestima na kojima je kockanje bilo strogo zabranjeno.

Paro pretpostavlja da je Konstantin, budući da je u protoglagoljici krug bio dominantan element, umjesto tri, uzeo četiri kamenčića – za svako Evanđelje po jedan. Njihovim je premještanjem dobio topografske permutacije s ponavljanjem. Tako je ta trinitatna igra postala tetragonskom.

Osim što je ta igra također povezana i s geometrijom i s kršćanskom filozofijom, otvara i neka pitanja filozofije uopće. Pare objašnjava kako Konstantinov usustavljeni niz znakova/simbola otvara znak križa – *signum absolutus* ili lat. *apsolutni znak* koji je monogram Kristova imena, a zatvara ga *signum totus* – četveročlano slovo M, koje označava mir i svijet.

³¹ Marica Čunčić, Maša Burić. *Jasnoća i učenje trokutaste i okrugle glagoljice*, FILOLOGIJA 44(2005.), 1. – 28.

³² Frane Paro. *Četiri glasnika Radosne vijesti Konstantina Filozofa*, Slovo: časopis Staroslavenskog instituta, No. 56-57, ožujak 2008.

Konstantin četvreočlano M postavlja, nimalo slučajno, usred azbučnoga niza na mjesto broja 60, a broj 60 simbol je velike kozmičke potpunosti. Sve se to skupa prožima s grčim alfabetom u kojemu se na tome mjestu nalazi slovo X (*Chi*) koje je u ondašnjoj kulturi značilo monogram imena *Christos* (Isus).

O uskoj povezanosti glagoljice s kršćanskom filozofijom svjedoči i činjenica da je najčešće bila učena, pisana i klesana u samostanima i među klericima. Postojanost uglate glagoljice govori i o njezinom napretku od neegzaktan obla do geometrijski pravilnije i točnije.

U posljednjim su desetljećima XIV. i na početku XV. stoljeća u Emauskom samostanu u Češkoj hrvatskom uglatom glagoljicom bili pisani ne samo hrvatski već i staročeški rukopisi. Ta je djelatnost posebno poglavlje u češkoj kulturnoj povijesti. Sačuvani ostaci češkoglagoljskih knjiga (fragmenti *Biblije*, biblijske priče (*Comestor*), *Pasional* i *Zlatna legenda*) imaju veliko značenje za povijest češkoga jezika i književnosti jer se u njima čuvaju inačice tekstova koje nisu potvrđene u drugim spomenicima³³. Dakle, osim što je geometrijski već bila usklađenija i uglatija, njome su se najčešće pisale duhovne (kršćanske) knjige i priče, a gotovo nikada svjetovno štivo.

Proučavajući glagoljicu kao geometrijski konstrukt, moramo spomenuti određene teorije koje su uvelike utjecale na različita promišljanja o njezinu postanku: Černohvostov je pokušao sva glagoljska slova svesti na križ, krug i trokut, što i nije tako nelogično jer su ta tri višekratnika uistinu kršćanski simboli. Slabost je njegove teorije u tome što je dobio četiri skupine glagoljskih slova – u prvoj je zajednički križ, u drugoj elementi križa, u trećoj križ i krug(ovi), a u četvrtoj krug i trokut ili elementi trokuta, s tim da su četiri slova ostala neopisana.

Vladimir Mošin motive pronalazi u osam slova: *š, v, t, g, e, i, z, r*.

Thorvi Eckhardt analizira grafičku strukturu slova i dobiva nekoliko skupina s određenim zajedničkim karakteristikama, međutim niti jedna se od dobivenih karakteristika ne može naći baš u svakome slovu.

³³ Ludmila Pacnerova. Filozoficka fakulta, Brno, SLOVO, sv. 56-57 (2006-'07), 405. – 420., Zagreb, 2008.

Petar Ilčev smatra da je osnovni element crtica koja se vrti oko okomite osi pod kutem od 90°, a rjeđe od 45°; kaže da crtice ponekad završavaju kružićima koji karakteriziraju glagoljsku azbuku i ne možemo ih pronaći niti u jednome drugome pismu.

Međutim, nitko se od navedenih istraživača, zaključuje Marica Čunčić³⁴, nije približio dvadesetogodišnjem istraživanju Vasila i Olge Jončev koji su za čitavu glagoljsku azbuku našli jedan zajednički višekratnik – rozetu (nazivaju je *figurata modul*).

Rozeta je vrlo moguće i prihvatljivo rješenje jer u sebi sadrži križ, krug, trokut; u njoj postoji os simetrije i rotacija oko središnje osi. Jončevi su na to sve opisali i kružnicu i njihov je geometrijski model grafički ključ cijele glagoljske azbuke.

Sve su navedene teorije, dakako, zasnovane na sličnosti glagoljskih slova, to jest njihovih pojedinačnih dijelova, s geometrijskim likovima, a svi su ti geometrijski likovi, filozofski gledano, duboko povezani s kršćanskim svjetonazorom.

Geometričnost određenih slova koja su sačuvana na raznim pergamentima, spomenicima i kamenim pločama ovisila je, dakako, i o trezvenosti, stručnosti onih koji su ju zapisivali i klesali. Često su značajan utjecaj imali i uvjeti u kojima su pisari radili. Evo jednog zanimljivog primjera: Aleksandar Stipčević u svojoj *Povijesti knjige*³⁵, pojašnjavajući srednjovjekovni život pisara, daje do znanja da im nije bilo ni najmanje lako s obzirom na to da su prečesto morali raditi u hladnim prostorijama ponavljajući neke prijepise više puta pa su, pišući i klešući glagoljicu, često upotrebljavali čak i neprimjerene riječi. Primjerice, na jednome glagoljskome rukopisu iz druge polovice XIV. stoljeća stoji: *To pisa pop Domenigo. Ebi ga vrag. Amen.* Osim ružnih riječi, potkovanih ljutnjom i nemoći, znali su se pisari često i našaliti: *To pisa pop ki voli vino nego ukrop* (vodu) ili su se obraćali čitateljima: *Čti ne dremli* (Čitaj, ne drijemaj³⁶).

³⁴ Marica Čunčić. Slavomir Sambunjak – Gramatografija Konstantina Filozofa Solunskoga, *Granice geometrije i simbolike u glagoljskoj paleografiji*, 1998.

³⁵ Aleksandar Stipčević. *Povijest knjige*, Samostanska kultura u Europi, A. Prepisivačka radionica (scriptorium) u samostanu, Matica hrvatska, Zagreb, 2006., str. 182.

³⁶ Vidi: Branko Fučić, *Terra incognita*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997.

4.3 Glagoljica i filozofija brojeva

Numerologija je znanost koja se bavi značenjem brojeva. Sâm pojam dolazi kao složenica od latinske riječi *numerus*, što znači broj, i grčke riječi *logos*, što znači govor, riječ, pojam i misao.

Numerologija se odnosi na bilo koji od mnogih sustava, tradicija i vjerovanja u postojanje veze između brojeva i materijalnih stvari ili živućih bića. Numerologija i njezine divinacije bile su vrlo popularne među ranim matematičarima poput Pitagore, ali se više ne smatraju dijelom matematike kao znanosti, već ih većina znanstvenika smatra pseudomatematikom. Već smo ranije u ovome tekstu ustvrdili kako svako slovo glagoljske azbuke nosi i vrijednost nekoga broja. Da je u pitanju brojna vrijednost slova, a ne glasovna, posebno se naglašava titlom, to jest potezom iznad slova ili točkom ispred i iza slova.

Slovo A ima brojčanu vrijednost 1, slovo B 2, slovo V 3, a daljnja slova u azbuci imaju vrijednost do 9. *Iže* predstavlja broj 10, a sva sljedeća slova uvijek broj viši za deset.

Slovo R ima brojčanu vrijednost 100, a svako sljedeće ponovno vrijednost višu za 100. Vrijednost broja 1000 nosi slovo C, a 2000 slovo Š. Poluglas ima brojčanu vrijednost 3000, *jat* 4000, a *jus* 5000, što je vidljivo iz sljedeće tablice:

†	A	1	Ɱ	Đ	30	†	F	500
Ɱ	B	2	Ɱ	K	40	Ɱ	H	600
Ɱ	V	3	Ɱ	L	50	Ɱ	(O)	700
Ɱ	G	4	Ɱ	M	60	Ɱ	(Š)Ć	800
Ɱ	D	5	Ɱ	N	70	Ɱ	C	900
Ɱ	E	6	Ɱ	O	80	Ɱ	Č	1000
Ɱ	Ž	7	Ɱ	P	90	Ɱ	Š	
Ɱ	Dz	8	Ɱ	R	100	Ɱ	(poluglas)	
Ɱ	Z	9	Ɱ	S	200	Ɱ	JA, (I)JE	
Ɱ	(I)	10	Ɱ	T	300	Ɱ	Ju	
Ɱ	I	20	Ɱ	U	400	N/A	J	

Slika 4. Glagoljično pismo: slova, oznake i njihove brojčane vrijednosti.

³⁷ Tablicu usustavio Zoran Rajić u suradnji s J. Divković-Pukšec, D. Žubrinićem, M. Žagarom i V. Čepulićem za projekt opisivanja oblika slova (izrada *fonta*) kompatibilnog s *Windows* operativnim sustavima. Izvor: <http://fly.cc.fer.hr/~zox/ghagoljica.html>

Na povezanost numerološko-kršćanske filozofije s glagoljičnim pismom htjela je, originalno, ukazati i Jasna Horvat u već spomenutom romanu *Az. Naime*, s obzirom na osnovnu strukturu, roman je realizacija tetragonskoga koncepta u kojem je na višestruke načine moguće očitavati simboliku broja četiri, kako kroz uobičajenu kršćansku simboliku, pri čemu je najvažnija analogija s *četveroevanđeljem*, tako i kroz značaj i simboliku kvadrata u procesu izvedbe glagoljskih znakova primjenom rozete/mandale, kao i *kvadratnoga projektanoga polja*³⁸.

Kos-Lajtman nastavlja logički povezivati brojeve u romanu s vrjednosnim brojevima glagoljičnih slova upravo onako kako to Horvat i daje naslutiti svojom inetligentnom igrom: *Osnovna struktura romana Az, sastavljena od četiri dijela s četiri različita pripovjedača-fokalizatora od kojih svaki na neki način tematizira Konstantina Filozofa, njegov privatni i javni život, a prije svega vlastiti odnos prema njemu, ostvarenje je tetragonskog koncepta koji je matematički moguće izraziti kao 4+1. U tako zapisanom matematičkom izrazu jedinica koja se pridodaje četvorki odnosi se na peto, završno i najvažnije poglavlje romana. Iako izvan same priče, peto poglavlje Slovarij (Azbukividnjak) s jedne strane zadržava svoju tradicionalnu funkciju ustaljenu tijekom stoljeća hrvatske glagoljske kulture kad su slovariji imali ulogu početnica iz kojih su se kroz različite metodičke postupke učila glagoljska slova, dok se s druge strane radi o poglavlju koje je s gledišta razumijevanje jedinstvene poetike romana najvažnije i najinovativnije od svih jer je zapravo svojevrsni 'ključ' za čitanje prethodnih četiriju poglavlja. Slovarij je oblikovan kao niz leksikoloških natuknica od kojih svaka predstavlja jedan znak trokutaste glagoljice, tzv. protoglagoljice, sustava koji se prema nekim pretpostavkama³⁹ (ne svima) smatra ishodišnim oblikom svih glagoljica – upravo onim oblikom koji se može izlučiti iz rozete i mandale. Sustav trokutaste glagoljice tu se prezentira u trojnosti njezine kodiranosti, dovodeći svaki znak u vezu s njegovom slovnom, brojevnom i simboličkom semantikom, a često i s analognim odnosno srodnim znakovima drugih pisama, osobito grčkog ili hebrejskog.*⁴⁰

³⁸ Andrijana Kos-Lajtman. *Glagoljicom kodirana numeričko-simbolička kombinatorika u romanu Az Jasne Horvat*, Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek u Čakovcu.

³⁹ Marica Čunčić: *Izvori hrvatske pisane riječi*, Školska knjiga, Zagreb, 2003.

⁴⁰ Andrijana Kos-Lajtman, o. c.

I sami možemo zaključiti da je Jasna Horvat, kada govorimo o filozofiji brojeva sâme glagoljice, u svome romanu odradila cjelokupan posao, što nije bilo lagano, ali je to učinila na krajnje pedantan način, potpuno posvećena, poput Konstantina, prenošenju stečenoga znanja na čitatelja.

U heterogenoj strukturi romana obilježenoj brojem pet (4+1) s jedne je strane moguće iščitavati asocijaciju na biblijsko Petoknjižje, dok se s druge strane iskorištava tradicionalna simbolika broja *pet*: [...] *pet je androgin broj, koji kao zbroj prvog parnog (2) i prvog neparnog broja (3) simbolizira spajanje ženskog i muškog principa, a ujedno je broj čovjeka jer on ima pet osjetila, pet načina spoznaje i pet prstiju na ruci.*⁴¹ Upravo u tom, petom dijelu romana koji nosi simboliku ljudske spoznaje zapisano je sve ono što nam tekst i izvan svoje priče koju prezentira u prethodnim poglavljima ‘nudi’ spoznavanju, sve ono što je zapravo mnogo važnije od životne priče Konstantina, a tiče se sustava glagoljskog pisma koje je nastalo iz traženja spoznaje Boga i svijeta. U broju pet, koji dijeli glagoljski znak sa slovom *d* (*dobro*), može se promatrati i simbolika Duha Božjega koji je u početku stvaranja *lebdio nad vodama*, baš kao što *Slovarij (Azbukividnjak)* ‘lebdí’, tj. bdiye nad ispriповijedanom pričom kao svojevrsna semantička nadstruktura. Tako pod brojem pet (znakovito je da se glagoljski znakovi nižu upravo redosljedom svoje brojevine vrijednosti), između ostalog, čitamo: *Slovo D poznato je još od egipatskih hijeroglifa, gdje je znak □ predstavljao vrata. [...] D je u glagoljici brojčane vrijednosti broja pet, i simboličke vrijednosti dobra, ali i duha. [...] Pitagorejci su ga proglasili simbolom božanskog vjenčanja i svetim znakom koji svjedoči vezu između čovjeka i božanskog.*⁴² Osim simbolike *božanskog vjenčanja* kojom *Slovarij* sugerira vlastitu važnost u spajanju dva svijeta – vidljivog (svakodnevnog) i nevidljivog (svijeta znakova trostruke semantičke ispunjenosti) te sadašnjeg i prošlog, najzanimljivijim se čini analogija s vratima, s obzirom na to da je upravo peto, slovarijsko poglavlje moguće promatrati kao ‘vrata’ u spoznaju. [...] *pet je knjiga u kojima se razotkriva Bog, pet je mostova za spajanje različitih svjetova...*⁴³ ne piše u *Slovariju*, petom dijelu, već u prvom dijelu romana, ali upravo u njegovom petom poglavlju (5, *D – DOBRO*).

⁴¹ Tine Germ. *Simbolika brojeva*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2004., str. 40.

⁴² Jasna Horvat, *Az*, o. c., str. 193. – 194.

⁴³ Isto, str. 33.

Ostavi li se po strani *Slovarij*, poseban i izdvojen na svaki način, u anatomiju romana upisan je tetragonski koncept. Broj četiri prije svega valja promatrati kao broj čijom se tradicionalnom simbolikom najčešće prezentira *uravnoteženost i skladnost svijeta*⁴⁴, njegova vremenska i prostorna uređenost te čvrstoća, red i zakonitosti koje njime vladaju. Broj četiri ujedno je simbol čovjeka u kojemu se odražava kozmički ustroj utemeljen na četvorki (*Broj četiri uprizoruje ostvarenje kozmosa.*⁴⁵), a u romanu o kojem govorimo ta je simbolika ljudskoga, za razliku od božanskoga, predstavljena glasovima i pogledima četiriju različitih pripovjedača. Četverodijelna struktura romana ujedno je podudarna s Konstantinovim postupkom o kojem saznajemo u prvom dijelu romana, u dnevničkom diskursu njegova brata Metoda – s konstruiranjem *rozete/mandale*, koju je moguće sagledavati kao kvadrat upisan u krug, tj. kao prožimanje božanskoga i ljudskoga. Upisom znaka križa u kvadrat Konstantin je konstruirao prvo glagoljično slovo, slovo *az* (brojevne vrijednosti *jedan* i semantičke oznake prvoga lica jednine – *ja*) i time kao da je potvrdio *dvostrukost Dvojstva i trostrukost Trojstva u Četvorstvu*⁴⁶. Na taj je način glavni kršćanski simbol, simbol žrtve Isusa Krista, postavljen na početak azbučnoga niza, a cjelokupni slovni sustav koji slijedi osmišljen je kao međusobno nadopunjavanje, cjelina između križa i kruga, znaka Božjeg savršenstva i potpunosti⁴⁷ (krug = jedno = Bog)⁴⁸. U konstrukciji prvoga slova azbučnoga niza, slova *az*, primijenjen je postupak ucrtavanja križa u kvadrat (simbol broja četiri) čime nastaju četiri manja kvadrata, čineći od kvadrata *projektno polje* za konstrukciju ostalih glagoljskih znakova. Smatra se da je u svaki od četiriju manjih kvadrata prvotno upisivan po jedan od preostalih četiriju samoglasnika.⁴⁹ Takva uloga tetragonske strukture analogna je strukturi četveroevanđelja, dok se kvadrat koji ih ujedinjuje može promatrati u ulozi *škrinje koja čuva božanski identitet, ali i formalnu koherenciju u njoj pohranjenih znakova*⁵⁰ ili kao *zemno zrcalo kružnog plana nebeske sfere, ali i Kristova znaka – krizmona*⁵¹. Tetragonsku strukturu

⁴⁴ Tine Germ. *Simbolika brojeva*, o. c., str. 34.

⁴⁵ Isto, str. 34.

⁴⁶ Frane Paro. Četiri glasnika Radosne vijesti Konstantina Filozofa, „Slovo“, o. c., str. 424.

⁴⁷ Frane Paro. *Glagoljska početnica*, Naklada Benja, Rijeka, 1995., str. 17.

⁴⁸ Tine Germ. *Simbolika brojeva*, o. c., str. 21.

⁴⁹ Isto kao 47, str. 17.

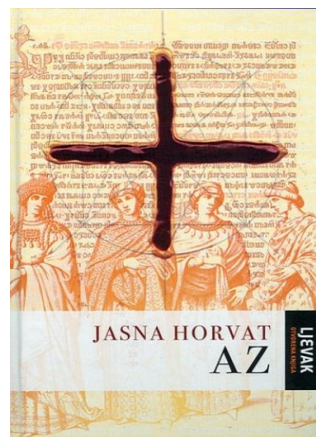
⁵⁰ Isto kao 46, str. 425. – 426.

⁵¹ Isto, str. 423.

nalazimo i u *tetragrammatonu*, simbolu Božjega imena, dok četiri pripovjedača u *Azu* na alegorijskoj razini dopuštaju perspektivu četiriju glasnika Radosne vijesti, odnosno, četiri glasnika priče o Konstantinu i glagoljici. Razdioba poglavlja unutar svakoga od četiriju dijelova romana rukovođena je logikom matematike koja je primarno upisana i u samu glagoljicu – slijedom jedinica (*I. dio: Jedinice Metodova dnevnika*), desetica (*II. dio: Desetice carice Teodore*), stotica (*III. dio: Stotice Anastazija Knjižničara*) i tisućica (*IV. dio: Tisućice jednog Gebalima*).

Važnost broja četiri, najvažnijeg broja u konceptu izvedbe glagoljskih znakova i najvažnijeg broja u konceptu romana *Az*, ogleda se u činjenici da se glagoljski znak za slovo *g* naziva *glagoljg*, da *glagolati* znači *govoriti* (po čemu je čitavo pismo i nazvano glagoljica) te da isti znak ujedno označava numeričku vrijednost broja četiri. *Slovo G označavalo je i pojam prema kojemu je slovo (dio) riječi.*⁵² Upravo kao što je slovo temeljni dio riječi, kao što je glagol jezgra rečenice, tako je i čovjek koji *govori* djelatna jezgra svijeta, njegova jezgra u kojoj se odražava kozmički ustroj. Na razini književne realizacije funkciju broja četiri možda više nego igdje valja tražiti u važnosti koju u romanu ima igra *Mlin* – igra koju je, prema romanu, Konstantin od djetinjstva igrao posvuda i koja mu je poslužila kao inspiracija za izvedbu glagoljice, o čemu sam u radu već pisala.

Po svemu sudeći, upitamo li se što svi ti silni brojevi uz glagoljska slova ustinu znače i zašto baš stoje na nekom određenom mjestu, valja nam posegnuti za Horvatičinim romanom jer u njemu ćemo, ustinu, otkriti sve zadivljujuće odgovore.

Slika 5. Roman Jasne Horvat – *AZ*

⁵² Jasna Horvat. *Az*, o. c., str. 191.

5. Zaključak

Cilj je ovoga rada bio, kao što i sâm naslov kaže, proučiti filološke i filozofske sastavnice glagoljičnoga pisma. Polazeći s traženjem, iščitavanjem i proučavanjem dostupne literature za nastanak ovoga rada, posjedovala sam znanje o glagoljici jednako znanju prosječnoga stanovnika ovoga područja. „Pismo kao pismo“, moguće je pomisliti, bez nekoga velikoga daljnjega promišljanja. Međutim, zašavši dublje u pojedine knjige i romane, neke časopise i članke u njima, iznenadila me činjenica koliko je logičnih i inteligentnih zaključaka do sada doneseno na ovu temu, a o kojima nikada prije nisam čula. Dakle, glagoljica uistinu jest posebno pismo, stvoreno mišlju i rukama vrlo inteligentnoga i produhovljenoga čovjeka – Konstantina Solunjanina, koji je svoj nadimak *Filozof* zaslužio s punim pravom. Nastala s ciljem sjedinjavanja onih koji su bili razjedinjeni, s ciljem prenošenja Radosne vijesti i Božje riječi, nije mogla imati ljepšega i veličanstvenijega povoda. Svako je glagoljično slovo ujedno i znak, a svaki je znak slika. Svako slovo, znak, slika i broj, koji su dijelom glagoljičnoga pisma, imaju svoje, zakonima logike ovjereno, pokriće na području filologije, grafolingvistike, gramatologije, matematike, geometrije, kršćanske te numerološke filozofije. Ništa u glagoljičnome pismu nije slučajno. Načinjena po principu zaokruženosti, a samim time i savršenosti, glagoljica je izvrstan primjer kako se sve što poželimo s ljubavlju može savršeno oblikovati do posljednjega detalja. S obzirom na to da su Hrvati jedini slavenski narod na čijemu se tlu glagoljica prvo duboko ukorijenila, a zatim ostala u uporabi sve do današnjih dana, trebali bismo ju naučiti više cijeniti jer ona je uistinu hrvatsko nacionalno blago.

6. Literatura

7. Bratulić, Josip. *Leksikon hrvatske glagoljice*, Minerva, Zagreb, 1995.
8. Čepulić, Vladimir. *Baščina*, časopis, broj 1.
9. Čunčić, Marica. *Izvori hrvatske pisane riječi*, Školska knjiga, Zagreb, 2003.
10. Čunčić, Marica; Burić, Maša. *Jasnoća i učenje trokutaste i okrugle glagoljice*, Filologija 44, 2005.
11. Čunčić, Marica. Slavomir Sambunjak – Gramatografija Konstantina Filozofa Solunskoga, *Granice geometrije i simbolike u glagoljskoj paleografiji*, 1998.
12. Damjanović, Stjepan. *Glagoljica u Hrvatskome Leksikonu*, Naklada Leksikon, Zagreb 1996.
13. Damjanović, Stjepan. *Slovo iskona*, Matica hrvatska, Zagreb, 2004.
14. Fučić, Branko. *Terra incognita*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997.
15. Germ, Tine. *Simbolika brojeva*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2004.
16. Hercigonja, Eduard. *Tisućljeće hrvatskoga glagoljaštva*, Hrvatska sveučilišna naknada, Zagreb, 2009.
17. Horvat, Jasna. *Az*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2009.
18. Horvat, Jasna; Lendić, Slaven; Tomašević, Nives. *Semiotički marketing Konstantina Ćirila Filozofa*, Libellarium II, 2009.
19. Kos-Lajtman, Andrijana. *Glagoljicom kodirana numeričko-simbolička kombinatorika u romanu Az Jasne Horvat*, Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek u Čakovcu.
20. Nazor, Anica. *Ja slovo znajući govorim...*, Zagreb 2008.
21. Pacnerova, Ludmila. Filozoficka fakulta, Brno, SLOVO, sv. 56-57 (2006-'07), Zagreb, 2008.
22. Paro, Frane. *Četiri glasnika Radosne vijesti Konstantina Filozofa*, Slovo: časopis Staroslavenskog instituta, No.56-57, 2008.
23. Paro, Frane. *Glagoljska početnica*, Naklada Benja, Rijeka, 1995.
24. Pederin, Ivan. *Pisma Ivana Kukuljevića Sakcinskog...*, Croat. Slav. Iadert. Iii, 2007.
25. Prodan, Ivo. *Je li glagoljica pravo svih Hrvata*, Zadar, 1905.

26. Stipčević, Aleksandar. *Povijest knjige*, Samostanska kultura u Europi, Matica hrvatska, Zagreb, 2006.
27. *Žitje Konstantina Ćirila*, Magnae Moraviae fontes historici II., Universita J. E. Purkyně, Brno, 1967.
28. Žubrinić, Darko. *Hrvatska glagoljica*, HKD sv. Jeronima, Zagreb, 1996.
29. Žubrinić, Darko. *Panoptikum, Glagoljski brojevi*, Miš, broj 11.

*Sve su slike i fotografije za potrebe ovoga rada preuzete s internetske tražilice www.google.com.

Sadržaj

1. Sažetak.....	1
2. Uvod.....	2
3. Glagoljica kao filološka činjenica.....	3
3.1 Glagoljica – pismo.....	3
3.2 Glagoljična pismena – znakovi ili slike?.....	7
3.3 <i>Abeceda</i> i <i>azbuka</i> – filološke sličnosti i razlike.....	9
4. Glagoljica kao filozofska činjenica.....	10
4.1 Glagoljica u ozračju kršćanske filozofije	11
4.2 Glagoljica – plod geometrijske igre i kršćanskoga nauka	14
4.3 Glagoljica i filozofija brojeva.....	17
5. Zaključak.....	22
6. Literatura.....	23